

A szövegkohézió újratemtése műfordításban: esettanulmány Salinger *The Catcher in the Rye* című művének két magyar fordításáról

Károly Krisztina, Karádi Gerda, Olgyay-Fekete Judit, Sulyok Kamilla

E-mail: karoly.krisztina@btk.elte.hu, karadigerda@gmail.com,
feketejudit@outlook.com, sulyok.kamilla@gmail.com

Kivonat: Esettanulmányunk a szövegkohézió célnyelvi újraalkotásának sajátosságait tárja fel Salinger *The Catcher in the Rye* című műve két magyar fordításának mélyreható szövegnyelvészeti elemzése alapján, különös tekintettel a strukturális és a nem strukturális szövegkohézió célnyelvi újratemtésének kérdéseire. A vizsgálat relevanciáját az adja, hogy (1) a mű – a születése korában még szokatlan – beszélt nyelvet tükröző, szleng vonásokat is tartalmazó szövege komoly kihívást jelent a fordító számára, és (2) a kutatások tanúsága szerint bizonyos tényezők (pl. a fordítás célja és célközönsége, a szöveg fajtája, a nyelvek rendszerbeli tulajdonságai, korábbi fordítás(ok) sajátosságai) függvényében változhatnak a szövegyszerűség célnyelvi megteremtésével kapcsolatos fordítói feladatok és döntések. Leíró jellegű, kvalitatív megközelítésű vizsgálatunk ezért a (nem strukturális) kohéziós szerkezet és a strukturális topikszerkezet minőségi és mennyiségi elemzése alapján térképezi fel a szövegkohézió kétféle újratemtését kísérő szövegszintű fordítói stratégiákat. A dolgozat kitér az elemzés szempontjából releváns fordítási univerzálénak tartott jelenségek, így az explicitáció és az ismétléskerülés, valamint az újrafordítási hipotézis vizsgálatára is. Az eredmények azt mutatják, hogy a strukturális és a nem strukturális kohézió célnyelvi újratemtése során (1) szövegszintű szerkezeti eltolódások keletkeznek az angolról magyarra fordítás során; (2) az explicitációs hipotézis részben teljesül, ugyanis egyes kohéziós változókat a fordítók explicitálnak, bár ez bizonyos esetekben redundanciához vezet; (3) az ismétléskerülési hipotézis nem feltétlenül igazolható; (4) az újrafordítási hipotézis a nem strukturális kohézió vonatkozásában részben, a strukturális kohézió esetében pedig egészében teljesül.

Kulcsszavak: szövegkohézió, topikszerkezet, ismétléskerülési hipotézis, explicitációs hipotézis, újrafordítási hipotézis, szleng

1. Bevezető

Az újrafordítások korát éljük. Gyakoriságának és komplexitásának köszönhetően a témával sokan foglalkoznak tudományos igénnyel (ld. pl. Brownlie 2006, Tahir Gürçağlar 2020 áttekintését), mégis mind a mai napig számos kérdés és ellentmondás merül fel mind a fogalom körül, mind pedig az újrafordítás célja és létjogosultsága tekintetében. Az újrafordítás fogalmát több értelemben is használják: (a) egy már korábban lefordított szöveg ugyanazon vagy más fordító által történő újbóli lefordítására adott nyelvre (mint folyamatra), (b) az így keletkezett (új) fordítási szövegre (mint produktumra), valamint (c) olyan esetekre is, különösen egymástól távol eső kultúráknál, amikor fordítás alapján készítenek el harmadik nyelven egy célnyelvi szöveget (ha például a fordító nem beszéli a forrásnyelvet) (Montgomery 2000: ix). Az újrafordítást több tényező is motiválhatja – akár együttesen is. Ilyen például egy újraértelmezés lehetősége, a fordítás mint szöveg elévülése/elöregedése (ha idővel, a nyelv változása révén a megfogalmazásai a célnyelvi olvasók számára már nem kellően korszerűek), a könnyebb érthetőség/olvashatóság biztosítása, a nyelvi és/vagy a fordítási normák változása, a honosítás, vagy éppen az elidegenítés igénye. Abban többnyire egyetértenek a kutatók, hogy bármely okból is kerül rá sor, az újrafordítást általában a jobbítás szándéka vezérli. Ez a gondolat vezetett az ún. újrafordítási hipotézis megalkotásához (Berman 1990, Chesterman 2004), amely a jobbítás szándékát a forrásszöveg mind hübb visszaadásában ragadta meg, s ami szerint „a később megjelenő újrafordítások közelebb állnak az eredeti műhöz, mint a korábban megjelenők”¹ (az újrafordítási hipotézis történeti alakulásáról és a kapcsolódó kutatásokról áttekintés Tahir Gürçağlar (2020: 486–489) munkájában olvasható).

Gyakorisága és nyelvi érintettsége ellenére azonban viszonylag kevesen vizsgálják az újrafordítást kifejezetten nyelvészeti szempontból és empirikus módszerekkel, és kevés adat áll rendelkezésre az újrafordítási hipotézis hitelességére vonatkozóan is (Brownlie 2006). Kérdések övezik azt is, hogy milyen szintű (jelentés-/mondanivalóbeli, nyelvi, kulturális vagy más jellegű) „közelségről”/közelítésről beszélhetünk az újrafordításban, milyen szövegszintű stratégiák kísérik a fordítás folyamatát, illetve hogy ezeken belül mi történik például a szövegalkotási szempontból és a nyelvek rendszerbeli eltérései miatt egyaránt figyelmet igénylő és potenciónalisán fordítási problémákat/nehézségeket felvető szövegkohéziós szerkezettel (Károly 2014) a szöveg fordítása, majd újrafordítása során.

Dolgozatunk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához kíván hozzájárulni a nyelvi közelítés egyes szövegszintű változóinak mélyreható, empirikus vizsgálatával az újrafordításban. Fókuszában – de Beaugrande és Dressler (1981) hét szövegszerzési kritériuma² közül – a strukturális és a nem strukturális³ kohéziós szerkezet „közelségének” (vagy éppen távoliségének) feltárása áll, Salinger *The Catcher in the Rye* című műve egy részletének két magyar nyelvű, időben egymástól távol eső (1964-es és 2015-ös) fordításában. Míg a mű amerikai angol szleng szavai és kifejezései első magyar nyelvű megfélemltetésének kérdéseiről vannak

irodalmi/stilisztikai viták és nyelvi elemzések (pl. az első fordítás megjelenésekor Koroknai 1964, Nemeskürty 1964, Rot 1978, Vidor 1964 tollából; majd közel négy évtized távlatából visszatekintve: Sebestyén 2002, majd a közelmúltban Szakály 2021), a két fordítás szövegnyelvészeti szempontú összevetésével, s azon belül a szövegszerkezeti megformálás sajátosságaival ismereteink szerint még nem foglalkoztak.

Fontos szem előtt tartanunk, hogy minden szöveg komplex struktúrát alkot, ezért a szöveget alkotó összes nyelvi szint – a megközelítés jellegétől függően az ún. szintaktikai, szemantikai, pragmatikai (de Beaugrande és Dressler 1981); mikro-, mezo-, makroszint (Tolcsvai Nagy 2001: 116); makro-, mikro- és szuperstrukturális (Tirkkonen-Condit 1985)⁴ szintek –, valamint ezek interakcióinak tanulmányozása is szükséges ahhoz, hogy kellő mélységben megértsük a szöveg „működésének” sajátosságait. Terjedelmi okokból e dolgozat keretein belül erre nem vállalkozhattunk, ezért elemzésünk fókuszál a szöveg lineáris előrehaladását és összetartását biztosító egyik szemantikai szintű változót, a szövegkohéziót választottuk, mely az angol és a magyar nyelv rendszerbeli különbségei miatt különösen érdekes fordítási kérdéseket, problémákat vet fel.

Esettanulmányunk célja annak feltárása, hogy (1) a 2015-ös újrafordítást kísérő, a kohéziós szerkezet újrateremtésére irányuló szövegszintű fordítói stratégiák változtatnak-e a forrásszöveg, valamint az 1964-es fordítás kohéziós mintázatán, (2) amennyiben változtatnak, akkor hogyan: közelebb vagy távolabb kerül a 2015-ös újrafordítás kohéziós szerkezete a forrásnyelvi és az 1964-es fordítás kohéziós szerkezetétől, valamint (3) e változás módosít-e a szöveg jelentésén/mondanivalóján. Ezek azért különösen érdekes kérdések angol–magyar fordításban, mert a két nyelv rendszere és szerkezete eltérő, s ezért az eddigi kutatások (ld. Károly (2014) áttekintését) arról tanúskodnak, hogy a forrásnyelvi kohéziós szerkezet egy az egyben történő átültetése a célnyelvbe nem mindig lehetséges, és nem is feltétlenül kívánatos feladat. Logikusan feltételezhető tehát, hogy ez a korpusz – szövegszerkezeti szempontból – nem támasztja alá az újrafordítási hipotézist. Dolgozatunk ezt a feltevést is megvizsgálja.

2. Elméleti háttér

2.1. Az újrafordítás kutatásának legfontosabb eredményei

Ahogy a bevezetőben említettük, az újrafordítás fogalmát sokféleképpen értelmezik. Tág értelemben, Berman (1990: 1) szerint az újrafordítás a mű „első fordítása után készült bármely fordítás”. Albert (1996) pontosabb megfogalmazásában akkor beszélünk újrafordításról, ha a forrásnyelvi szövegről több változat készül ugyanazon célnyelven, mely változatok származhatnak egy vagy több fordítótól, és időben is elkülönülhetnek egymástól.

Az újrafordítást számos tényező indokolhatja. M. Nagy műfordító az újrafordítás három alapvető okát nevezi meg (erről bővebben ld. Elekes (2022) munkáját). Az egyik ilyen, ha valamilyen jelentősnek számító klasszikus fordítása nem elég jó (mert pl. sok benne a hiba, a pontatlanság, vagy elavult a stílusa). Az is előfordulhat, hogy egy népszerű író halála óta ugyan eltelt a törvény által megszabott hetven év, így művei már szabadon kiadhatók, de a fordítói jog le van kötve valamelyik kiadónál. Ebben az esetben is születhet újabb fordítása egy műnek. Végül a szakmai elhivatottság is hozhat újrafordításokat; ilyenkor nem a fordítás (esetleg rossznak ítélt) minősége indokolja az új célnyelvi megközelítést, sokkal inkább az, hogy a fordítónak más az elképzelése arról, hogy a modern kor olvasóinak hangján hogyan lehet megszólaltatni az adott művet.

Az újrafordítási hipotézis szerint a később megjelenő újrafordítások közelebb állnak az eredeti műhöz, mint a korábban megjelenők. Többen is felvetik, hogy az újrafordítási hipotézis nehezen bizonyítható, mert bár látszólag csak a definíció két alapfogalmának – „újrafordítás” és „közelebb” – tisztázására van szükség, e feladat rengeteg olyan további módszertani problémát is felvet, amelyek megoldása során a tudós komoly nehézségekbe ütközik (Williams és Chesterman 2002: 72, Klaudy 2006a: 209–210). Ha megállapodtunk abban, hogy mit tartunk újrafordításnak akkor az olyan egyszerű kérdésekből, mint pl. a „Mi számít közelségnek?”, eljutunk az objektív mérés lehetséges nézőpontjaihoz, nyelvészeti dimenzióikhoz és eszközeihez, amelyeket részletesen tisztáznunk kell. A közelség ugyanis vizsgálható az olvasói reakciók, és a fordítások szövege nézőpontjából is – ebben a kutatásban az utóbbi szempontból vizsgálódunk. Ami pedig a közelség nyelvészeti dimenzióit illeti: mérhetővé kell tennünk a fordítások közelségét; meg kell határoznunk, hogy a szöveg mely jellemzőit (pl. szerkezeti/szemantikai eltolás, modulációk száma) milyen módszerekkel vizsgáljuk. Jelen munkánkban erre is teszünk kísérletet.

2.2. A *The Catcher in the Rye* fordításának és újrafordításának körülményei

Jerome David Salinger a *The Catcher in the Rye* című regényét 1951-ben írta. A mű egy középiskolás fiúról szól, aki a kamaszok tipikus problémájával küzd: próbálja megtalálni a helyét a világban. A téma ugyanakkor úgy is értelmezhető, hogy a második világháború utáni ember keresi a helyét a Földön; aki a viszontagságos idők után visszahúzódik a saját világába, a saját gondolataiba.

A regény a nyelvezete miatt óriási újdonságnak számított korában. A főszereplő, Holden Caulfield beszélgetést folytat az olvasóval, és ezt a beszélgetést teljes egészében a beszélt nyelv formájában adja vissza az író. Ez a stílus akkoriban még nem volt megszokott a szépirodalomban. Salinger ráadásul a korra jellemző szlengekifejezésekkel is gazdagította a mű szövegét, ami azonnal sikert aratott nem csupán a kamaszok, hanem a felnőttek körében is. A beszélt nyelvet tükröző, szlengelemeket tartalmazó szöveg azonban igazi kihívást jelent és jelentett fordítási szempontból.

Az első magyar fordítás Gyepes Judit tollából, 1964-ben látott napvilágot. Gyepes Judit – saját elmondása szerint – nem akart műfordító lenni (Zelki 2010). Éppen befejezte az egyetemet, pályája legelején járt. Középiskolai tanárként dolgozott, ezért naponta találkozott a tizenévesek által beszélt nyelvvel, ami megkönnyíthette a dolgát. Fordításában hűen visszaadja a hatvanas évek kamaszaira jellemző beszédstílust, ugyanakkor a regény magán viseli a klasszikus szépirodalmi vonásokat is.

A dolgozat bevezetőjében mutattunk rá arra, hogy egy szépirodalmi mű újrafordításának többféle indítéka lehet. Egyik, ha egy regény fordítása a maga korában megfelelőnek számított, de több évtized elteltével már nem alkalmas például a nyelvezete arra, hogy az aktuális kor embereit megszólítsa, s így ez a fordítás már nem állja meg a helyét egy újabb generáció körében. Így vélekedett Barna Imre is, aki 2015-ben, 64 évesen fordította újra a regényt. Ő ekkorra már számos regény fordításán volt túl, és jelentős tapasztalata volt a műfordítás terén. Talán ez az oka annak, hogy munkájában bátrabban elszakadt (és elszakadhatott) a szépirodalmi stílustól, és a kétezres évek tizenéveseire jellemző szlenget használta, mivel úgy vélte, hogy így tudja megszólítani a kor tizenéveseit.

A két fordítást nehéz, talán nem is lehet minőségi szempontból (mint jó vagy rossz fordítást) összehasonlítani. A maga korában mindkét fordítás kiváló munka, egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál, egyszerűen csak más. A másságuk leginkább abban rejlik, hogy a két fordítás 51 év különbséggel született, két egymástól nagyon különböző fordítótól. Gyepes Judit fiatal, huszonéves nő volt a szocializmus kellős közepén. Akkoriban még nem volt elterjedt a hétköznapi beszéd regény formában való megjelenítése, a szocialista irodalom pedig nem a forradalmian újító megoldásokról volt híres. A hatvanas években közel sem volt olyan egyszerű a forrásnyelvi kultúra jellegzetességeinek tanulmányozása, hiszen nem volt könnyű külföldre utazni és nem álltak rendelkezésre olyan eszközök, mint napjainkban, amikor az interneten azonnal utána lehet nézni bárminek. Gyepes Judit maga is elmondta, hogy jócskán akadtak a szövegben olyan kifejezések, amelyekről el sem tudta képzelni, mit jelenthetnek, és az egyedüli ember, akihez fordulni tudott a kérdéseivel, az Amerikában élő testvére volt (Zelki 2010). Így az apróbb félrefordítások (például *falsie* – műhaj) valószínűleg emiatt történhettek. Abban a korban pedig – fiatal, pályakezdő nőként – nem használhatott akármilyen nyelvezetet, trágár szavakról nem is beszélve.

Ötven évvel később már más volt a kontextus: elterjedtek azok a regények, amelyek a hétköznapi, beszélt nyelven íródtak, és a nyelvezetük sem volt valós vagy vélt korlátok közé szorítva; szinte bármit le lehetett már írni, hiszen egy sokkal nyitottabb világban élünk. Ebben az érásban egy tapasztaltabb műfordító már sokkal szabadabban fejezhette ki magát, és (pl. az internet segítségével) könnyedén utána tudott járni, hogy egy-egy esetleg számára ismeretlen kifejezés mit jelent és mikor használatos a forrásnyelvi kultúrában.

Az újrafordításnak van létjogosultsága, hiszen a *The Catcher in the Rye* igazi remekmű, amelynek mondanivalója ma is érvényes, és amelyet az újrafordítás által

közelebb lehet hozni a mai kamaszokhoz, hiszen a „saját nyelvükön” olvashatják a könyvet. A 2015-ös fordítás oly módon hasonlítható az eredeti mű helyét kereső főhőséhez, hogy ebben a szocializmus utáni ember keresi a helyét az új, szabad világban. A *Rozsban a fogót* így Nádasdy Ádám *Bánk bán* magyar nyelvű, 2019-ben készült újrafordításához lehet hasonlítani, hiszen Nádasdy Ádámnak is az volt a célja, hogy a mai kor olvasói számára érthetőbbé, követhetőbbé tegye a darabot, amely ezáltal még több emberhez tud eljutni, és még tovább élhet a szépirodalomban.

2.3. A fordítás mint szöveg(re)produkció

Dolgozatunk bevezetőjében egyebek mellett arra mutattunk rá, hogy a vizsgálat fókuszában álló szövegkohéziós szerkezet és annak célnyelvi átültetése azért különösen érdekes kutatási téma, mert a strukturális és a nem strukturális kohézió mind szövegalkotási szempontból, mind pedig a nyelvek rendszerbeli eltérései miatt a fordítás során külön figyelmet érdemel, mert fordítási problémákat vethet fel. A következőkben röviden ennek okaira térünk ki.

Károly Krisztina 2007-es munkájában amellett érvelt, hogy a fordításra nem tekinthetünk csupán úgy, mint egy egyszerű szövegprodukciónak, hanem összetettsége miatt egyszerre szükséges szövegprodukciónak és szövegprodukciónak vizsgálni (Károly 2007: 45–54). A fordítási szövegalkotást legalább olyan komplex folyamatnak tartja (bizonyos szempontból még komplexebbnek), mint az eredeti szövegalkotást. A fordítás kommunikatív megközelítésével ugyanis (ld. Reiss és Vermeer 1984) előtérbe kerülnek a kommunikáció kulturális és helyzetspecifikus vonatkozásai, melyben a fordító feladata az, hogy olyan célnyelvi szöveget alkosson, amely képes megvalósítani a célját. Reiss és Vermeer (1984) szerint kommunikatív szemléletű fordítás eredményeként jön létre olyan célnyelvi szöveg, amely szemantikai, pragmatikai és kulturális szempontból is megfelelő, s ez által minőségét tekintve az eredeti (célnyelvi) szövegekhez mérhető. A teljes szövegekvalencia megteremtése tehát nem feltétlenül cél a fordításban, és sok esetben nem is valósítható meg.

Fordítás során a fordító szöveget alkot. Bár a szöveg által kommunikálandó gondolatokat nem ő találja ki, mégis átéli a szövegalkotási folyamat minden lépését, a legmegfelelőbb kifejezés vagy mondatszerkezet megtalálásától a szövegjelentés egyértelműsítéséig. Alkotói szabadsága azonban korlátozott, mert a fordítás szoros intertextuális kapcsolatban áll azzal a forrásnyelvi szöveggel, amelynek a célnyelvi fordítása (erről bővebben ld. Jakobsen 1993: 153). Ez a különleges intertextuális reláció határozza meg a fordító munkájának korlátait és ezáltal válik a fordítás speciális jellegű szövegprodukciónak: bár függ egy másik szövegtől, „van saját élete is” (Jakobsen 1993: 153). A fordítás során tehát

az egyik szövegből indulunk ki, majd egy másikat hozunk létre, egy másik nyelven. Ily módon a folyamat egyszerre foglal magába szövegprodukción és -reprodukción. Reprodukció, mivel a fordítás valami fordítása. Ugyanakkor produkció is, mert számos szempontból teret enged a fordító kreativitásának. (Károly 2007: 47)

A produktív, ill. kreatív tevékenység mértéke függ a szóban forgó szöveg műfajától és a fordítás céljától/funkciójától. A műfordítás – természetéből fakadóan – jóval nagyobb teret enged ezeknek a tevékenységeknek, ez is motiválja a jelen kutatást. A fordítónak ugyanis módot kell találnia arra, hogy a fordítás tartalma és nyelvi megformálása a célkultúra befogadóiban ugyanazt a hatást keltse, mint a forrásszöveg az eredeti kontextusában. Ez gyakran kihívást jelent, mert a két kontextusban a befogadók nyelvi, kulturális, társadalmi, valamint értelmi–érzelmi háttere és elvárásai általában eltérőek, de a keletkező szövegnek az eredeti szövegekkel egyenértékű műként kell érvényesülnie a célkultúrában. Különösen igaz ez a jelen vizsgálat tárgyát képező regény esetében, ami a maga korában a forráskultúrában is számos tekintetben – és különösen nyelvi megformálásában – forradalmian új megoldásokat hozott. Nem túlzás ezért azt állítanunk, hogy a fordítójának sok szempontból a szerzőnél is több találékonysággal, kreativitással és interkulturális ismerettel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy a mű a kívánt hatást a másik kultúrában és korszakban elérje.

A munkánk másik indítéka az, hogy a fordítás időben és térben dinamikusan változó természete komoly felelősséget is ró a fordítóra, ami konkrét feladatok elvégzésében ölt testet. Döntéseket kell hoznia a fordítás módszerére és a fordítási stratégiára vonatkozóan (hogy mennyi szabadsága van, ill. mennyire kell szó szerint fordítania), valamint a reprodukív és produktív feladataival kapcsolatosan (hogy a forrásszöveg mely aspektusait „emelje át”/reprodukálja a célnyelven és melyeken változtasson kreatív/alkotó módon, vagy a nyelvek rendszerbeli különbségei okán), hogy funkcionális és kommunikatív értelemben ekvivalens célnyelvi szöveget alkosson (Károly 2007: 48). Ez a folyamat azon részben tudatos, részben intuitív döntésekből áll, amelyeket a fent említett elvárások között konkrétan a szövegszerűség érdekében hoz: hogy a célszöveg megfeleljen a szövegszerűség de Beaugrande és Dressler (1981) által azonosított hét kritériumának. Klaudy (2006b: 206) táblázatban mutatja be (1. táblázat), hogy a fordítás három szakaszában (forrásnyelvi szöveg megértése, átvitel és célnyelvi szövegalkotás) az egyes kritériumok tekintetében milyen feladatai vannak a fordítónak.

1. táblázat: *A szövegszerűség ismérvei és megteremtésük eredeti és fordítási szövegalkotásban (Klaudy 2006b: 206 alapján)*

	Eredeti szövegalkotás	Fordítási szövegalkotás		
	FNy-i produkció	FNy-i percepció	Átvitel	CNy-i produkció
Kohézió	+	+	–	+
Koherencia	+	+	+	–
Szándékolttság	+	–	–	–
Elfogadhatóság	+	–	–	+
Hírérték	+	+	+	–
Helyzetszerűség	+	–	–	–
Intertextualitás	+	+	–	+

Rövidítések: FNy: forrásnyelv; CNy: célnyelv;

(+) a fordítónak produktív feladata van; (–) a fordítónak reproduktív feladata van

Klaudy (2006b: 206) szerint a szövegkohézió terén a fordítónak percepciós és produkciós feladata egyaránt van. A kohéziós szerkezetnek rendkívüli szövegszervező ereje van, s ezáltal befolyásolja a szöveg értelmezhetőségét és feldolgozhatóságát (Halliday és Matthiessen 2004). Ez esetünkben azt jelenti, hogy a fordítónak fel kell tudnia ismerni a kohéziós eszközök és az általuk létrehozott kohéziós szerkezet sajátosságait az eredeti szövegben, és döntéseket kell hoznia arra vonatkozóan, hogy ezeket a kívánt célnyelvi szövegminőség elérése érdekében egy az egyben (szó szerint) „feleltesse meg” a célnyelven, vagy másként (más kohéziós vagy egyéb nyelvi eszköz felhasználásával) „ültesse át”. Fontos azonban megjegyezni, hogy e döntések általában csak részben tudatosak fordítás során (Károly 2014). Elemzésünkben a kohéziós szerkezet célnyelvi újraalkotásának sajátosságait tárjuk fel a mű kétféle fordításában. Erre azért van szükség, hogy adatokkal támaszthassuk alá azt a feltevést, miszerint a szövegszerűség (s így a szövegkohézió) megteremtésével kapcsolatos fordítói feladatok módosulhatnak a fordítás célja, a szöveg fajtája és a célnyelvi közönség világról és társadalomról alkotott tudása függvényében (Károly 2007: 50–51). Kutatásunk e tényezőket is figyelemmel kíséri.

2.4. Szövegkohézió a fordításban

Dolgozatunkban a szövegkohéziós szerkezet két összetevőjét vizsgáljuk: a strukturális kohéziót (információs/ismert–új információ struktúra, tematikus/témarema szerkezet), valamint a nem strukturális kohéziót (referencia, helyettesítés, ellipszis, összekapcsolás, lexikai kohézió). A forrás- és a célnyelvi szövegek kohéziós szerkezetének feltárása mellett azonosítjuk a kétféle magyar fordítás során keletkező kohéziós szerkezeti változásokat, az ún. „kohéziós eltolódásokat” (*shifts in cohesion*; Blum-Kulka 1986: 21; pl. kohéziós eszköz betoldását, kihagyását vagy helyettesítését). Ezek a változtatások részben a nyelvek rendszerbeli különbségei (pl. grammatikai eltérései) miatt szükségszerűen (kötelezően) végrehajtandók, részben pedig a fordító döntésén múlnak, tehát opcionálisak. Az opcionális (választható) módosításokat legtöbbször stiláris, ideológiai vagy kulturális megfontolások, konvenciók vagy preferenciák idézik elő (Bakker, Koster és van Leuven-Zwart 1998: 228).

A nem strukturális kohézió Halliday és Hasan (1976), illetve Halliday és Matthiessen (2004) elmélete szerint a szöveg két eleme közötti kohéziós kapcsolat eredményeként jön létre. Ezt a kapcsolatot „kötés”-nek (*tie*) nevezték el. A kohéziós eszközök öt különböző típusát határozták meg az angol nyelvben: a referencia, a helyettesítés, az ellipszis, az összekapcsolás és a lexikai kohézió. Vizsgálatunk a grammatikai kohéziós eszközök esetében (ideértve az összekapcsolást is) Halliday és Hasan (1976) elméletére épít, a lexikai kohéziós elemzést azonban az elméleti és módszertani szempontból megalapozottabb és kidolgozottabb, Hasan-féle (1984) taxonómiájára alapozza.

A referencia fogalom olyan grammatikai elemeket foglal magába, amelyek egy másik elemre tett utalásukon keresztül nyernek értelmezést a szövegben. Szemantikailag tehát ezek nem értelmezhetők önmagukban. Halliday és Hasan (1976) három referenciatípust különít el: személyre utaló referencia (pl. személyes névmások, birtokos névmások; *he, mine, her* stb.); mutató referencia (a mutatószók és a határozott névelő, pl. *this, that, these, those, here, there, then, the*); hasonlító referencia (olyan jelzők és határozók, amelyek azonosságot, hasonlóságot, különbözőséget, mennyiségi vagy minőségi hasonlítást fejeznek ki, pl. *the same, similar, different*). Az (1)-es példa dőlt betűvel szedett szavai alkotják a különféle referenciális kötések:

- (1) Személyre utaló referencia: *John* threw a party. *He* invited me.
 Mutató referencia: The *party* was great. Everybody was *there*.
 Hasonlító referencia: The party is great. It's *similar* to last year's.

A referencián belül kétféle utalás különíthető el: a szövegen kívülre, a szituációra történő utalás vagy exofora, amely a beszédhelyzet egy elemére vonatkozik és a szövegen belüli utalás, az endofora. Az első típust Halliday és Hasan nem tekinti kohézívnek, mert nem a szöveg egy bizonyos elemére utal. A második típust, az

endoforát azonban a kohéziós eszközök közé sorolják, és további két csoportra bontják attól függően, hogy a szövegben előre, vagy hátrafelé utalnak. Az előre mutató utalást kataforának (2), a hátra mutató utalást anaforának (3) nevezik:

- (2) I would never have believed it. *They have accepted the whole scheme.*
 (3) *John* threw a party. *He* invited me.

Grammatikai reláció az ellipszis is. Halliday és Hasan (1976) elméletében a helyettesítés és az ellipszis hasonló folyamatokat képviselnek: helyettesítés során a szöveg egyik elemét egy másik helyettesíti, ellipszis esetében pedig az elem kimarad (= zéró helyettesítés). Az angol nyelvben a helyettesítést végző nyelvi elem névszói, igei, vagy mellékmondat/mondat funkciót tölthet be, ezért a helyettesítés három fajtáját különítik el: a névszói (*one, ones, the same*), az igei (*do, be, have*) és a mondathelyettesítőket (*so, not*). Például:

- (4) My axe is too blunt. I must get a sharper *one*. (= névszói helyettesítés);
 (5) You think Joan already knows? I think everybody *does*. (= igei helyettesítés);
 (6) Is there going to be an earthquake? – It says *so*. (= mondathelyettesítés).

Ellipszis esetében az marad kimondatlanul, ami a szövegből kiderül. Az ellipszisnek ezért strukturális feltétele, hogy olyan szerkezetű mondatban forduljon elő, mely előtt áll egy olyan mondat, amelynek a szerkezetéből kikövetkeztethető a kihagyott információ. Ellipszis mondaton belül is előfordulhat, de az ellipszis mint grammatikai kohéziós eszköz csak mondatok között értelmezhető (Halliday és Hasan 1976: 146). Háromféle ellipszis különíthető el az angol nyelvben:

- (7) névszói ellipszis (pl. *Which last longer, the curved rods or the straight rods? The straight are less likely to break.*);
 (8) igei ellipszis (pl. *Have you been swimming? Yes, I have.*);
 (9) mondatellipszis (pl. *What was the Duke going to do? Plant a row of poplars in the park.*).

Az összekapcsolást a szövegben a kötőszók végzik. A kötőszók azonban nem tekinthetők önmagukban kohézívnek, mert szövegösszetartó erejük nem anaforikus jellegükből, hanem a jelentésükből fakad. Olyan szemantikai relációt közvetítenek, amely alapján kikövetkeztethető, hogy ami a szövegben következik, milyen viszonyban áll azzal, ami már elhangzott. Kapcsolatot teremtenek így a szöveg olyan részei között, amelyek bár egymást követik, strukturálisan nem kapcsolódnak össze. Attól függően, hogy a kötőszók milyen természetű kapcsolatot jelölnek a szövegben, Halliday és Hasan (1976) négy csoportba osztja őket:

- (10) kapcsoló (pl. *in addition, besides, in other words, that is, alternatively*);
 (11) ellentétes (pl. *however, but, yet, instead, nevertheless, as a matter of fact*);

- (12) okozati (pl. *so, then, hence, because, it follows, to this end, as a result*);
 (13) időhatározói összekapcsolás (pl. *then, next, finally, in conclusion, up to now*).

Ahogy a fenti példák is mutatják, ezek között már nem csupán grammatikai (mint pl. *so, but*), hanem lexikainak számító elemek is találhatóak (pl. *in conclusion, as a result*), tehát köztes (grammatikai és lexikai kötések egyaránt biztosító) kategóriáról van szó.

A lexikai kohézió a szöveg lexikai egységei között létrejövő kötések eredménye. Hasan (1984) Halliday és Hasan 1976-os lexikai kohéziós taxonómiáját annak elméleti és módszertani hiányosságai miatt jelentősen átdolgozta. A lexikai kohézió két fő típusát különítette el: az ún. „általános lexikai relációkat”, melyek a szöveg keretein túlmutató, általános érvényű lexikai-szemantikai kapcsolatokat ölelik fel (ismétlés, szinonima, antonima, hiponima, meronima), és az ún. „pillanatnyi” (vagy szövegfüggő) relációkat (*instantial relations*), melyeknél a két lexikai elem között nem általános lexikai-szemantikai reláció áll fenn, hanem a szövegkörnyezet által lépnek kapcsolatba egymással. Hasan felosztása (2. táblázat) lehetővé teszi a kategóriáknak a korábbinál pontosabb, szemantikai alapon történő definiálását, ami megbízhatóbb elemzést is eredményez. Ezért a jelen vizsgálat is erre a lexikai kohéziós taxonómiára épül.

2. táblázat: *A lexikai kohézió típusai (Hasan 1984 alapján)*

Általános szemantikai relációk	
1. ismétlés:	<i>leave, leaving, left</i>
2. szinonima:	<i>leave, depart</i>
3. antonima:	<i>leave, arrive</i>
4. hiponímia:	<i>travel, leave</i> (a ko-hiponímia is, pl. <i>desk, table</i>)
5. meronímia:	<i>hand, finger</i> (a ko-meronímia is, pl. <i>finger, thumb</i>)
Pillanatnyi (szövegalapú) relációk	
1. azonosság:	<i>the sailor was their daddy; you be the patient, I'll be the doctor</i>
2. elnevezés:	<i>the dog was called Toto; they named the dog Fluffy</i>
3. hasonlat:	<i>the deck was like a pool; all my pleasures are like yesterdays</i>

A strukturális kohéziót a topikszerkezet elemzésén keresztül írja le Lautamatti (1987) topikstruktúra-elemzési (*Topical Structure Analysis*) modellje. A modell sajátos módon értelmezi a topik (*topic*) és a topikszerkezet (*topical structure*) fogalmát. Topikfelfogása az információs és a tematikus struktúra számos releváns aspektusát ötvözi: a topikot az ismert információval azonosítja, és felhasználja a „téma” (*theme*) fogalmát is, amely arra utal, amiről a mondat szól. A topikstruktúra-elemzési modell legfontosabb előnye a korábbi tematikus szerkezeti megkö-

zelítésekkel szemben az, hogy vizsgálódási köre a mondat szintje fölé is kiterjed: a mondatban/tagmondatban a topikot megfogalmazó ún. topikális alanyok azonosításával nyomon követi a szöveg „topikfejlődését” (*topical progression*) és rámutat az egyes mondatok/tagmondatok topikjai, valamint a diskurzustopik közötti kapcsolatra. A modellben a „topik” fogalom tehát nem a „topikalizált”, vagy elsőként megjelenő elemre utal (mint pl. Halliday és Matthiessen 2004: 79), hanem arra, amiről a mondatban/tagmondatban szó van (Lautamatti 1987: 89).

Lautamatti (1987) topikstruktúra-elemzési modellje abból a feltevésből indult ki, hogy az angolban általában a mondat alanya fejezi ki, hogy miről szól a mondat, az jelöli meg a topikot, és nem új információt közöl. Ezzel jelentős szereppel ruházza fel a mondatot a diskurzustopik kifejtésében: a szöveg előrehaladásában a mondatok egymásutánját olyan láncolatként értelmezi, amelyben először egy altopik jelenik meg, utána a mondat állítmányi részében hozzákapcsolódik egy újabb információ, majd megjelenik egy következő altopik stb. (ld. (14)–(17) példák). Lautamatti (1987: 88–100) a topikfejlődés három különböző típusát különíti el a szövegben:

- (a) **párhuzamos progresszió:** az egymást követő mondatokban megegyezik az altopik és a topikális alanyok referense (14-15-ös példa);
- (b) **követő progresszió:** a mondat állítmányi, vagyis rematikus része adja a következő mondat topikját (topikális alanyát; 15-16-os példa);
- (c) **kiterjesztett párhuzamos progresszió:** egy korábbi altopik visszatér (15-17-es példa).

(14) When a <i>human infant</i> is born into any community [...]	(14)–(15):
(15) Without care from some other human being or beings, [...], a <i>child</i> is very unlikely to survive.	párhuzamos (15)–(16):
(16) <i>This helplessness of human infants</i> is in marked contrast with the capacity of many new born animals [...].	követő (15)–(17):
(17) It is during this very long period in which the <i>human infant</i> is totally dependent on others [...].	kiterjesztett párhuzamos

A topikstruktúra-elemzési modell csak az alanyi helyzetben álló, ún. modális alanyokat vizsgálja és csak azokat tekinti topikális alanyoknak, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a diskurzustopikhoz. A diskurzustopikhoz közvetlenül nem kapcsolódó alanyokat „nem topikális alanyoknak” hívja. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szövegben a nem topikális nyelvi elemek ne lennének fontosak, hanem csupán annyit, hogy ezek más funkciót töltenek be: rendezik a mondanivalót, explicitté teszik az állítás illokúciós erejét, jelzik a szerző témához kapcsolódó viszonyát, kifejezik a szerző véleményét stb. (Lautamatti 1987: 91).

2.5. A kapcsolódó fordítási univerzálék

Elemzésünk az újrafordítási hipotézis mellett egyes fordítási univerzálék⁵ érvényességének a kérdését is felveti. A kohéziós szerkezet szempontjából két fordítási univerzálénak tartott jelenség vizsgálata különösen érdekes: az explicitációs hipotézisé és az ismétléskerülési hipotézisé. Az explicitációs hipotézis fogalma Blum-Kulka (1986) nevéhez és kohéziós elemzéseire kötődik. Az explicitáció olyan tudatos vagy ösztönös fordítási művelet, amely révén a forrásnyelvi szövegben impliciten (beleértve) szereplő információ a célnyelvi szövegbe explicit módon (kifejtett formában) kerül bele (Vinay és Darbelnet 1995). Blum-Kulka (1986) elemzése azt mutatták, hogy a fordítások – nyelvtől, műfajtól és regisztertől függetlenül – általában hosszabb és redundánsabb szövegek, mint az eredetiek, ami a megnövekedett kohéziós explicitóságukra vezethető vissza. Az explicitációs hipotézis empirikus vizsgálatok hosszú sorát indította el különféle nyelvpárok és fordításfajták vonatkozásában (ezekről áttekintés Károly 2014-es munkájában olvasható). Ezek azonban nem egyértelműen igazolták a hipotézis helytállóságát. Sok kritika érte elméleti hiányosságai és a hipotézis által motivált vizsgálatok empirikus eredményeinek félreértelmezéséből eredő problémák miatt (ld. Becher 2011: 20–76). E kritikák ösztönözték a jelen kutatás vonatkozó kérdéseinek a vizsgálatát.

Az ismétléskerülési hipotézis szerint a fordítások általában kevesebb szó szerinti ismétlést tartalmaznak, mint az eredetileg az adott nyelven íródott szövegek (Baker 1993). Az ismétlés kerülése az ugyancsak fordítási univerzálénak tartott egyszerűsítés, azon belül a stiláris egyszerűsítés egyik formája is. A szó szerinti ismétlés elkerülésében fontos szerepet játszhat a névmási behelyettesítés, ami a referenciális kohézió megteremtésének egyik módja. A fordító választását (hogy az újraemlítést elkerüli vagy szóismétléssel, referencia elemmel – pl. személyes névmással – vagy más módon oldja meg) azért érdekes vizsgálni, mert azt a nyelvek rendszerbeli sajátosságai, a nyelvhasználati és a fordítási normák is befolyásolhatják.

3. Módszerek

3.1. A kutatás céljai és kérdései

Az eddigi kutatások eredményeire támaszkodva, feltáró (kvalitatív) szemléletű, leíró jellegű, esettanulmányunk négy fő cél megvalósítására vállalkozik:

1. A kohéziós változók mennyiségi és minőségi elemzése alapján a szövegkohézió kétféle célnyelvi újratereztését kísérő szövegszintű fordítói stratégiák feltárása
 - 1.1. a kohéziós kötések (betoldása, kihagyása, helyettesítése, konkretizálása⁶) tekintetében és

- 1.2. a topikszerkezet (különösen a topikprogresszió és a topikális alany megőrzése/megváltoztatása) vonatkozásában.
2. A fordítási univerzálénak tartott explicitációs, illetve ismétléskerülési hipotézis vizsgálata a kohéziós szerkezet célnyelvi újratertésére irányuló szövegszintű fordítói stratégiák vonatkozásában.
3. A fordítások során keletkező kohéziós eltolódások
 - 3.1. azonosítása,
 - 3.2. mennyiségi (gyakorisági) és minőségi (kötelező/fakultatív jellegének) elemzése,
 - 3.3. szövegjelentésre (a mondanivalóra) gyakorolt hatásának vizsgálata.
4. Az újrafordítási hipotézis vizsgálata az újrafordítás sajátosságainak feltárásán keresztül, a kohéziós szerkezet és a szövegjelentés újratertésének szempontjából
 - 4.1. a forrásszöveghez képest és
 - 4.2. a korábbi fordításhoz képest.

A fenti célok megvalósításához az alábbi kutatási kérdések megválaszolására van szükség.

Fő kérdés:

1. A 2015-ös újrafordítást kísérő, a kohéziós szerkezet újratertésére irányuló szövegszintű fordítói stratégiák változtatnak-e a forrásszöveg, illetve az 1964-es fordítás kohéziós mintázatán? Amennyiben igen,
 - 1.1. hogyan változtatnak rajtuk: közelíti vagy távolítja a fordító a forrásszöveg kohéziós szerkezetétől?
 - 1.2. a változás módosít-e a szöveg jelentésén/mondanivalóján?

Alkérdeések:

1. Milyen szövegszintű fordítói stratégiák eredményeként teremtik újra a fordítók a célnyelven a strukturális és a nem strukturális szövegkohéziót?
2. A korpusz igazolja vagy cáfolja a fordítási univerzálénak tartott explicitációs, illetve ismétléskerülési hipotézist a kohéziós szerkezet újratertésére irányuló szövegszintű fordítói stratégiák vonatkozásában?
3. Milyen mennyiségű és minőségű kohéziós eltolódás keletkezik a két fordítás során?
4. Hogyan hatnak a kohéziós eltolódások a fordítások jelentésére/mondanivalójára?
5. Mi jellemzi az újrafordítást a kohéziós szerkezet és a szövegjelentés/mondanivaló újratertésének szempontjából: közelítés vagy távolítás?

3.2. A korpusz

Az elemzés korpuszául a regény nyelvezetét és szövegszerkezetét megfelelően reprezentáló, önmagában tartalmilag és formailag is koherens egészlet alkotó szövegrészletet választottunk. Ez fontos feltétel volt ahhoz, hogy a korpusz elemzése alapján megfogalmazott következtetések alapján (1) hipotéziseket lehessen megfogalmazni a mű egészére, ill. a regény (mint műfaj) újrafordítására vonatkozóan és (2) olyan kutatási eredményekre jussunk, amelyek alkalmazhatóak más hasonló műfajú és jellegű irodalmi művek újrafordítására (vagyis teljesítik a kvalitatív, feltáró jellegű kutatások transzferabilitási⁷ minőségi kritériumát).

A korpusz három alkorpuszból áll: az eredeti regény első fejezete legelső bekezdéséből (ld. 1. függelék), valamint a regény két, időben egymástól távol eső (1964-es és 2015-ös) magyar nyelvű fordításából. A forrásszövegrészlet összesen 17 mondatot tartalmaz, míg a *Zabhegyező* azonos részletében Gyepes Judit a mondathatárokat megváltoztatta (az első két mondatot, valamint a 9. és 10. mondatot összevonta, a 15. mondatot pedig kettébontotta; ld. 2. függelék), Barna Imre pedig a *Rozsban a fogó* című fordításban megőrizte az eredeti mondathatárokat (ld. 3. függelék).

A kiválasztott 17 mondat dominánsan a főszereplő bátyjáról szól, az ő életéről és személyiségéről ad szubjektív leírást, ezért típusát tekintve a leíró jellegű szövegek (Kirszner és Mandell 2004) közé sorolható. Nyelvezetét tekintve a részlet a megfogalmazásaiban egyszerű, a beszélt nyelv sajátosságait tükrözi, tartalmaz szlengelemeket, de nincsenek benne többszörösen összetett mondatok, bonyolult nyelvtani szerkezetek, amelyek megnehezíthetnék a megértést. A részlet kiválasztásakor fontos szempont volt az is, hogy az olvasó számára koherens, könnyen követhető szöveg legyen. A részletben megfogalmazott leírás tartalmát és szerkezeti felépítését tekintve egy **asszociációs láncot** követ rendező elvként: a szereplő egyik gondolatából kiindulva, képzettársítás útján jut el a következő gondolatához.

E gondolatmenet szerint a bátyja (Débé) a közeli Hollywoodban van, ezért gyakran meglátogatja a főszereplőt. Következésképp a kezelést követően haza is a bátyja viszi majd az autójával, a Jaguárral, amelyet nemrégiben vett. Erről eszébe jut, hogy Debé azért tudta megvenni és fenntartani a luxusautót, mert sok pénzhez jutott. Ennek kapcsán visszaemlékezik, hogy otthon még szegény íróként élt. Az írás apropóján felidézi Debé régi novelláskötetét, amely egy szegény fiúról szól. Mindez azonban már a múlté: a bátyja már gazdag, lévén hogy forgatókönyvíróként „prostituálta” magát. Amikor itt újra eszébe ötlük Hollywood, már a filmekre asszociál, amelyeket utál. Összefoglalva a fentieket, röviden a lánc a következőképpen ábrázolható (az előre mutató nyilak a következtető logikai relációt, az egymással szembe forduló nyilak az ellentétes viszonyt mutatják):

a bátyám Hollywoodban van → Hollywood közel van → ezért gyakran meglátogat → egy látogatás alkalmával kocsival visz majd haza → a kocsit nemrég vette → mivel luxusautó, drága a fenntartása →← de nem számít, mert gazdag

lett →← valaha csak egy szegény író volt → novellákat írt, az egyik egy szegény fiúról szólt →← de többé nem szegény, mert prostituált Hollywoodban → Hollywoodról eszembe jutnak a filmek → utálok a filmeket

Az asszociációs lánc elemei elsősorban egyes lexikai szavak (pl. *Hollywood, kocsi, drága, szegény, író, novelláskötet, gazdag*) mondathatárok feletti szó szerinti vagy más lexikai elem (pl. ellentét, szinonima) általi újraemlítésében (ismétlődésében) ragadhatók meg, melyek – ahogy a későbbiekben az elemzés is rámutat – lexikai kohéziós láncokat alkotnak a szövegben.

3.3. Az elemzés módszere

Az elemzés manuálisan történt mind a nem strukturális kohéziós szerkezeti változók (referencia, szubsztitúció, ellipszis, összekapcsolás, lexikai kohézió: ismétlés, szinonímia, antonímia, hiponímia, meronímia, azonosság, elnevezés, hasonlat), mind a topik szerkezeti változók (párhuzamos, követő, kiterjesztett párhuzamos progresszió, valamint tematikus mélység⁸) tekintetében, mert a változók többsége automatikus (gépi) kereséssel nem azonosítható és a kvalitatív, feltáró jellegű elemzés minden egyes változó részletes, mélyreható, a szövegbeli kontextusukra is kiterjedő vizsgálatát kívánta meg.

Az elemzés menete a grammatikai kohézió esetében Halliday és Hasan (1976), a lexikai kohéziónál Hasan (1984), a topik szerkezeti változók vonatkozásában pedig Lautamatti (1987) elemzési módszerét követte. Az elemzés megbízhatóságát kettős kódolással biztosítottuk: minden szöveget először a kutatócsoportban (szerzők) legalább ketten egymástól függetlenül a fenti módszerekkel elemeztek, majd az eredményeket összevetettük, az eltéréseket megvitattuk, és az eredményeket közös megegyezéssel véglegesítettük.⁹

Fontos megjegyezni, hogy mivel az alkalmazott taxonómiákat az angol nyelvre dolgozták ki, a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt az angol és a magyar szövegek összevetéséhez egy elemzésmódszertani döntés meghozatalára volt szükség. Szembeötlő különbség a két nyelv között, hogy míg az angol a személyes névmást (pl. *I, he*) mindig kiteszi a mondatban, a magyarban csak akkor jelenik meg különálló szóként (pl. „Ő írta azt a bombajó novelláskötetet...”), ha hangsúly kerül rá, egyébként az igei személyragban (pl. *mondtam*) érhető tetten. Mivel ezáltal ugyanúgy jelen van a szövegben, mintha különálló szó lenne és betölti vissza-, illetve előre utaló vagy topikjelző funkcióját, az ilyen esetekben is beleszámítottuk az elemzésbe. Kihagyása torzítaná az adatokat, hiszen drasztikusan lecsökkenne a referenciális kötések vagy a topikok száma, holott az igei személyrag által a szövegben ott van.

4. Eredmények

A kutatási célok megvalósítása érdekében elsőként megvizsgáltuk a korpuszt alkotó mindhárom szöveg lexikai és grammatikai kohézióját (a kohéziós kötések mennyiségét és minőségét/típusait; 4.1. és 4.5. rész), valamint topikszerkezetét (a párhuzamos, a követő és a kiterjesztett párhuzamos topikprogressziók számát és a szövegek tematikus mélységét; 4.5. rész), hogy az eredmények alapján következtetéseket vonhassunk le a két fordításra jellemző fordítói stratégiákról (pl. kohéziós kötés betoldása, kihagyása, helyettesítése, konkretizálása; a topikprogresszió típusának, valamint a topikális alanyoknak a megőrzése vagy megváltoztatása). Ezt követte a kohéziós eltolódások (4.2. rész és 4.4. rész), majd a két fordítási univerzálé és az újrafordítási hipotézis érvényességének vizsgálata (4.3. rész és 4.7. rész). Az elemzés eredményeit a következőkben a kutatási célok logikája mentén mutatjuk be.

4.1. A kohéziós szerkezet célnyelvi újraalkotásának mennyiségi és minőségi elemzése

Az eredeti angol szöveg és a két fordítás kohéziós elemzésének mennyiségi eredményeit (a kohéziós kötések számát) a 3. táblázat mutatja. Mivel a forrásszöveg és a fordítások mondat száma nem egyezik meg (a forrásszöveg és a második fordítás 17 mondatból, míg az első fordítás 16 mondatból áll), az eredmények összevetetősége érdekében a táblázatban nem a nyers adatokat, hanem az egy mondatra jutó átlagos kötőszámot (kötőszám/mondat szám) adtuk meg két tizedesre kerekítve. A forrásnyelvi szövegrészletben a legrepresentatívabb grammatikai kohéziós eszköz a referencia: a 17 mondatnyi szövegrészletben 32 előfordulását azonosítottuk. Ez azt jelenti – ahogy a 3. táblázat is mutatja –, hogy a részletben egy mondatra közel két (1,88) referenciális kötés esik, ami jelentős mértékben meghaladja a többi grammatikai kötés mennyiségét. Ennek több, mint a fele (17 előfordulás) a leírás tárgyára, D.B-re vonatkozik (pl. *D.B. – he; D.B. – him*), ami így jól látható módon – explicit nyelvi eszközökkel is jelezve – mutatja be őt mint a szövegrészlet főszeplőjét. Emellett az *én* (a narrátor) személyes névmás az összesen hét referencia-előfordulásával (pl. *I – me*) ugyancsak jelentős elemként jelenik meg. A referencia hangsúlyos jelenléte részben adódhat a szöveg leíró jellegéből, mivel a grammatikai kohéziós eszközök túlnyomó többsége a leírás tárgyára utal. A további három grammatikai kohéziós eszközre (szubsztitúció, ellipszis, kötőszó) az előbbihez képest elenyésző számú előfordulás azonosítható a forrásszövegben: szubsztitúcióra (pl. *Jaguar – one*) és ellipsziszre (pl. *Has got a lot of dough – didn't use to (have)*) két-két eset (ami egy mondatra vetítve egyenként 0,12 előfordulást jelent), míg a kötőszóra egy sem található.

Szembetűnő a grammatikai és a lexikai kohéziós kötések előfordulásának aránya is az angol szövegrészletben, ugyanis míg grammatikai kötésből 36 (ami egy

mondatra vetítve 2,12 kötést jelent), lexikai kohéziós kötésből kevesebb, mint feleennyi, mindössze 16 azonosítható (ami egy mondatra vetítve 0,94 kötést jelent). A lexikai kohéziós eszközökön belül ugyanakkor egyenlőbb eloszlás található a különféle típusok között, mint a grammatikai kohézióon belül volt: itt nincs olyan kiugró mennyiségben jelen lévő kohéziós eszköz, mint amennyire a grammatikai eszközök sorában a referencia. Az angol szövegben az általános lexikai szemantikai relációk közül ismétlésre négy (pl. *D.B. – D.B.*), szinonímiára egy (pl. *dough – money*), antonímiára kettő (pl. *used to – didn't use to*), hiponímiára szintén kettő (pl. *Jaguar – English jobs*), meronímiára három (pl. *The Secret Goldfish* (a kötet) – “*The Secret Goldfish*” (a novella a kötetben)), és az ún. „pillanatnyi”, vagy más szóval szövegfüggő relációkon belül pedig elnevezésre négy (pl. *D.B. – writer; D.B. – prostitute*) előfordulás azonosítható. Az utóbbi csoportból az azonosságra és a hasonlatra nem találtunk példát. D.B. azonban itt is kitűnik a szövegből: az összesen 16 lexikai kötésből öt kötés, azon belül pedig mind a négy elnevezés hozzá köthető.

Az első fordítás, a *Zabhegyező* grammatikai kohézióját vizsgálva az figyelhető meg, hogy a szöveg a lehetséges kohéziós eszközök közül – a forrásszöveghez hasonlóan – (az igeragozásban megjelenő) referenciát (pl. *D.B. – meglátogat/ó, Jaguár/fut – az*) és ellipsziseket (pl. *Hollywood – Ø nincs túl messze, vágott zsebre – nem szokott Ø, mozira – ne is mondd Ø*) tartalmaz, de szubsztitúciót és összekapcsolást nem (miközben a forrásszövegben kis számban, de előfordultak szubsztitúciós kötések). Referenciából összesen 32-t azonosítottunk (ami egy mondatra vetítve átlagosan két referenciális kötést jelent; ld. 3. táblázat), ellipsziszből pedig – az angol eredetihez hasonlóan – jelentősen kevesebbet, csupán hármat (vagyis mondatonként 0,19-et). A referenciális kötésekben belül csak személyre utaló referencia fordul elő a szövegben, és ezek túlnyomó többségben – hasonlóan a forrásszöveghez – D.B.-re, vagyis a leírás alanyára vonatkoznak. Érdekes, hogy a korpuszban csak endoforikus (szövegen belülről utaló), tehát kohéziós referencia fordul elő, azon belül is anafora (pl. *D.B. – neki*). Ezzel a nem strukturális kohéziós szerkezet a 3.2. részben bemutatott asszociációs láncot mint rendező elvet támogatja a szöveg szintjén, mivel az egyes mondatok szereplői (alanyai vagy tárgyai) mindig az előző mondatban szereplő személyekről, tárgyakról jutnak a főhős, Holden eszébe. Az ellipszisek esetében két névszói (pl. *mozi – ne is mondd*) és egy igei ellipszis (pl. *vágott zsebre – nem szokott Ø*) azonosítható a szövegben.

A *Rozsban a fogó* grammatikai struktúráját tekintve szintén az igeragozáson vagy hangsúlyos helyzeten keresztül jelölt referenciából (*Débé – visz, Débé – ő*) és ellipsziszből (*vett – Ø egy ilyen kis angol verdát*) tartalmazott a legtöbb (mondatonként 2,06 és 0,12) kötést. Megfigyelhető, hogy referenciából ezúttal is több volt a forrásszöveghez képest, míg ellipszis egyenlő számban fordul elő a forrásszövegben és a későbbi fordításban. Szubsztitúció és összekapcsolás ezúttal sem volt azonosítható. Összesen harmincöt referencia található a szövegrészletben, azaz átlagolva mondatonként kevéssel több, mint két (2,06) referenciális kötés számolható.

Összességében tehát elmondható, hogy a grammatikai kohézió tekintetében a korábbi fordítás igen csekély mértékben, de mutat mennyiségi változást (eltolódást), mivel a fordításban kevéssel több a grammatikai kötések száma, mint a forrásszövegben (2,19 kötés jut egy mondatra, szemben a 2,12-vel az angol szövegrészletben).¹⁰

3. táblázat: *Az angol eredeti szövegrészlet és a két fordítás grammatikai és lexikai kohéziós elemzésének eredményei*

Grammatikai kohézió	<i>The Catcher in the Rye</i>	<i>Zabhegyező</i>	<i>Rozsban a fogó</i>
Referencia (R/mondat)	1,88	2	2,06
Szubsztitúció (Sz/mondat)	0,12	0	0
Ellipszis (E/mondat)	0,12	0,19	0,12
Összekapcsolás (K/mondat)	0	0	0
Gr. kohézió összesen/mondat	2,12	2,19	2,18
Mondatok száma	17	16	17

Lexikai kohézió	<i>The Catcher in the Rye</i>	<i>Zabhegyező</i>	<i>Rozsban a fogó</i>
Ismétlés (I/mondat)	0,23	0,23	0,29
Szinonima (Sz/mondat)	0,06	0,31	0,12
Antoníma (A/mondat)	0,12	0	0,06
Hiponímia (H/mondat)	0,12	0,13	0,35
Meronímia (M/mondat)	0,17	0,06	0,12
Általános relációk összesen/mondat	0,7	0,73	0,94

Azonosság (Az/mondat)	0,24	0,31	0
Elnevezés (E/mondat)	0	0	0,12
Hasonlat (Ha/mondat)	0	0	0
Pillanatnyi összesen / mondat	0,24	0,31	0,12
Lexikai kohézió összesen / mondat	0,94	1,04	1,06
Gr. és lex. kohézió összesen / mondat	3,06	3,23	3,24

A lexikai kohézió vonatkozásában megállapítható, hogy a *Zabhegyező* négy ismétlést (pl. *D.B. – D.B.*), öt szinonimát (pl. *négyezerbe – dohány*), két hiponimiát (pl. *kocsin – Jaguárt*), egy meronimiát (pl. a *Titokzatos aranyhal – aranyhalat*) és öt azonosságot (pl. *bátyám – író/D.B.*) tartalmaz. Nem található azonban példa a szövegben antonimára, elnevezésre és hasonlatra. Ebből következően a grammatikai kohéziós eszközökből több, mint kétszer annyi fordul elő a szövegben (2,19), mint ahány lexikai kohéziós eszköz (1,04).

Az eredeti angol szöveghez és a *Zabhegyező*höz hasonlóan a *Rozsban a fogó* esetében is a referencia a leggyakoribb kohéziós kötés, ezek közül is a személyre utaló. Utóbbiban nem található hasonló referéncia a kiválasztott szövegrészben. A későbbi fordításban jelentős különbség a *The Catcher in the Rye*hez képest, hogy a magyar szövegrészletekben jóval kevesebb volt a személyes névmással jelzett utalás. Ugyanezen fordításban azonban három esetben rejtett referenciát találtunk (például: *Most vett egy Jaguárt. [...] Majdnem négy rongya ráment [az autóra]*), ebből kettő ugyanarra a jelöltre (az autóra) vonatkozik.

Ellipsisz – a forrásszöveghez hasonlóan – mindössze két esetben fordult elő, ám ez nem meglepő, hiszen mindössze tizenhét mondatból áll a szövegrészlet. Ezek közül az egyik igei (*vett – Ø egy ilyen kis angol verdát*), a másik névszói (*Jaguar – ráment Ø*).

A grammatikai kohéziós kötések közül szubsztitúcióra és összekapcsolásra – a *Zabhegyező*höz hasonlóan – nem található példa a *Rozsban a fogó* részletében. Ezúttal is megállapítható, hogy bár szubsztitúcióra található példa a forrásszövegben, azonban ezek kimaradnak a fordításokból. Noha voltak benne kötőszók, ezek mindig mondaton belüli kötést hoztak létre, így nem mondatok közötti (kohéziós) kötések alakultak.

Ami a lexikai kohéziós eszközöket illeti, legtöbbször hiponímiát és ismétlést alkalmazott a fordító. Mindkettő az ismétlés eszköze, a különbség mindössze anynyi, hogy míg utóbbi a tágabb értelemben vett újraemlítés, előbbi a szó szoros értelmében megismétli a már elhangzott fogalmat (Károly 2014: 83). Az ismétlést demonstrálja például a *Hollywoodban* szó, mely a második és a tizenötödik mondatban is előfordul. Ugyanakkor *A titokzatos aranyhal* kifejezés, bár alakilag megegyezik a két említés során, nem tekinthető szó szerinti ismétlésnek, mert egyik esetben a novelláskötetről, a másikban az egyik novella címéről van szó, vagyis nem azonos diskurzusentitásra utalnak, ezért a két előfordulás meronímiát alkot, mivel a novella a kötet egy részének tekinthető. Szinonimára jó példák a szövegben a *lővé* és a *pénz* szavak, melyekre később hiponímiával visszautal a *rongy* szó is (ami jelen esetben ezer dollárt jelent; e jelenség mindhárom vizsgált szövegben előkerül). Érdekes ugyanakkor a standard *pénz* szó után a két erősen szleng kifejezés használata. Bár az egész szöveg ellentétpárokra épül (múlt és jelen, művészi tevékenység és szellemi prostitúció, gazdagság és szegénység), meglepő módon mindössze egyetlen antonima, a nyolcadik mondat *mostja* és a kilencedik mondat *régebben* szava jelöli lexikailag is a relációt a kohéziós eszközök szintjén.

A pillanatnyi (más szóval szövegalapú) lexikai kohéziós kötések közül kizárólag azonosságra található példa a *Rozsban a fogóból* vett szövegben (pl. *bátyám – író*).

A szövegszintű stratégiák vonatkozásában érdekes, hogy Barna Imre öt alkalommal ott is kiteszi például a személyes névmást, ahol a magyar nyelv agglutináló jellegéből fakadóan nem volna rá szükség (pl. *régebben ő csak egy rendes író volt*). Ugyanez nem jellemzi Gyepes Judit fordítását: nála ennyi konkretizálással nem találkozunk az olvasó. Ő jellemzően az angol személyes névmást a magyar ige személyragjával adja vissza (pl. *I told – elmondtam*). Gyepesnél tehát e tekintetben a kihagyás mondható jellemző stratégiának. Szembeötlő tendencia rajzolódik ki a hiponímia vizsgálatakor is. A *Rozsban a fogóban* ugyanis háromszor annyit (mondatonként 0,35-öt) találhatunk belőle, mint a *Zabhegyezőben* (ahol csupán 0,13) vagy a *The Catcher in the Rye*-ban (ahol 0,11 előfordulás látható mondatonként).

4.2. Kohéziós eltolódások a fordításokban

A grammatikai kötések szempontjából a két fordítás közel azonos kötőszámmal rendelkezik (a *Zabhegyezőben* 2,19, a *Rozsban a fogóban* 2,18 grammatikai kötés jut átlagosan egy mondatra), egyedül a referencia mutat némi eltérést (a korábbi fordításban 2, a későbbiben 2,06 referencia jut egy mondatra) Barna Imre fordításában. A valamivel magasabb referenciaszám oka, hogy a *Rozsban a fogó* című újrafordításban jelentősen nagyobb számban fordulnak elő a személyes névmással jelzett utalások, mint a *Zabhegyezőben* (pl. *tele van ő most lővével*, míg a *Zabhegyezőben*: *most vágott zsebre egy csomó dohányt*). Barna hat alkalommal jelöli az *ő* személyes névmást, szemben Gyepessel, aki mindössze egyetlen egyszer jelölte, akkor is pusztán a hangsúlyozás miatt (*Ő írta azt a bombajó novellás kötetet, a*

Titokzatos aranyhalat, ha még nem hallottad volna.). Ennek valószínűsíthető oka, hogy a magyarban a személyrag miatt redundánsnak hat a névmások rendszeres dupla jelölése. Mindazonáltal a konkretizálás egyértelműbb, s emiatt könnyebben követhető, tehát koherensebb szöveget eredményezett.

Ahogy a személyre utalókból, úgy a mutató referenciákból is valamivel több található Barna fordításában (pl. *Hollywoodban van. Az nincs túl messze [...]* – mindez Gyepes verziójában: *[...] aki Hollywoodban van. Nincs túl messze [...]*). E példa egyébként jelentős eltérést mutat a korábbi fordítással szemben, ugyanis az angol eredetiben pontosan kiderül, hogy Hollywood nincs túl messze (*That isn't too far*). Gyepes a redundancia elkerülése érdekében nem konkretizálja, hogy Débé vagy Hollywood nincs-e túl messze az elbeszélőtől (ezen információ egyébként a tartalom szempontjából irreleváns, az elemzés szempontjából azonban nagyon is fontos).

Összegzésül elmondható, hogy Barna Imre fordítása a kohéziós eltolódások vonatkozásában csupán nagyon csekély mértékben áll közelebb az eredeti angol műhöz, mivel abban az egy mondatra jutó grammatikai kötések száma 2,12, míg Barna fordításában 2,18, Gyepesében pedig 2,19. A lexikai kohézió esetében fordított tendencia látható: a forrásszöveg egy mondatra jutó 0,94 lexikai kötésével szemben Gyepes fordításában 3,23, Barnáéban pedig 3,24 lexikai kötés jelenik meg mondatonként. A grammatikai és lexikai kötések együttesen pedig szintén az utóbbi tendenciát mutatják: a forrásszöveg összesen 3,06 kohéziós kötésével szemben egy mondatra Gyepes fordításában ennél valamivel több (3,23), és Barna fordításában ennél is kevéssel több, összesen 3,24 kötés jut.

4.3. Az explicitációs és az ismétléskerülési hipotézis vizsgálata

A korpuszadatok a fordítások emelkedett kohéziós kötésszáma révén (3,23 és 3,24 a forrásszöveg 3,06-os mondatonkénti értékével szemben) a nem strukturális kohézió tekintetében igazolni látszanak az explicitációs hipotézist. Barna Imre *Rozsban a fogó* című fordításáról ugyanakkor elmondhatjuk, hogy – ha csekély mértékben is, de – a nem strukturális kohézió, és különösen a grammatikai kohézió, valamint azon belül a referencia szempontjából explicitebb, mint Gyepes Judit *Zabhegyezője*. Ennek oka, hogy Barna sok helyen kiteszi az *ő* személyes névmást (hatszor), amivel konkretizál, s így explicitebbé teszi a szöveget. Ezzel szemben Gyepes csak egyszer teszi ki, ez esetben is csak a hangsúlyozás céljából. Az angol eredetiben a személyes névmások folytonos feltüntetése (tizenegyszer) természetesen hat, hiszen ott szükség van a személyes névmás kitételére ahhoz, hogy tudjuk, kiről szól az adott mondat, ám a magyarban ez nem így van, hiszen az igék ragozása révén értjük, kiről van szó; a személyes névmást – ahogy a korábbiakban rámutattunk – a magyar jellemzően hangsúlyozás/kiemelés céljából használja. A későbbi fordítás 3. mondatában azonban segíti a megértést az „*Az*” mutató névmás beszúrása („*Az nincs túl messze ettől a lepusztult helytől, és ő gyakorlatilag minden hétvégén lejön ide hozzám.*”), vagyis az utalás explicitálása, mivel így

egyértelművé válik, hogy Hollywood az, amely nincs messze ettől a helytől, nem pedig a testvér. Ugyanez nem mondható el Gyepes fordításáról, mert ott kérdéses marad az olvasó számára, hogy a helyről vagy a testvérről van-e szó (valószínűsíthető, hogy ezúttal az utóbbiról, ellentétben a forrásszöveg és a későbbi fordítás megfogalmazásával): „*Vagyis azt, amit már D. B.-nek is elmondtam, a drága bátyámnak, tudod, aki Hollywoodban van. Nincs túl messze ettől a nyomor helytől, majdnem minden hétvégen meglátogat.*”

Az ismétléskerülés vonatkozásában az eredmények azt mutatják, hogy a fordítások nem igazolják e hipotézist, mivel az eredeti angol műben az egy mondatra eső ismétlések száma 0,23, a *Zabhegyező*ben ugyanennyi (0,23), a *Rozsban a főgőben* pedig kevéssel több (0,29). Barna fordítása a vizsgált korpuszban öt szó szerinti ismétlést tartalmaz, Gyepesé pedig négyet, vagyis a fordítók nem próbálták csökkenteni a szó szerinti ismétlések számát. Ezt okozhatja a szöveg szándékoltan közvetlen, hétköznapi stílusa és szlenges szóhasználata, amelyben nem záró az egyszerű, szűkös szóhasználat, szemben a hagyományos, klasszikus szépirodalom választékos nyelvhasználatával, gazdag szókészletével.

4.4. Az újrafordítási hipotézis vizsgálata

Ahogy a 4.2. rész végén rámutattunk, a nem strukturális kohézió egésze tekintetében (vagyis ha a grammatikai és a lexikai kohéziót együttesen nézzük) a vizsgált korpusz nem támasztja alá az újrafordítási hipotézist, mert a későbbi fordítás nem mutat kisebb mértékű kohéziós eltolódást a forrásszövegtől, mint a korábbi fordítás, tehát összességében nem került közelebb a későbbi fordítás az eredeti műhöz a korábinál (a forrásszöveg 3,06/mondat értékéhez képest az első fordítás 3,23, a későbbi fordítás pedig 3,24 kohéziós kötést tartalmaz mondatonként). A különféle kohéziós változók mélyreható vizsgálata ugyanakkor arra mutatott rá, hogy vannak olyan változók, amelyek esetében bizonyos mértékű közelítés tetten érhető: ilyen a grammatikai kohézió belül az ellipszis (forrásszöveg: 0,12/mondat; Gyepes: 0,19/mondat; Barna: 0,12/mondat), a lexikai kohézió belül a szinonima (0,05; 0,31; 0,12), az antonímia (0,11; 0; 0,06), a meronímia (0,17; 0,06; 0,12) és az azonosság (0,23; 0,33; 0).

Érdekes ugyanakkor megfigyelni azt, hogy bár a referenciális kohézió esetében összességében nem figyelhető meg közelítés a forrásszöveghez a második fordításban (1,88; 2; 2,06), egy bizonyos referenciatípusban, a személyes névmások használatában a korpuszadatok alátámasztják az újrafordítási hipotézist, valamint azt a feltevést, hogy az újrafordítást egyebek mellett a szöveghűség iránti igény is motiválta. Már e viszonylag kis korpuszon is szemmel látható, hogy Barna Imre fordítása – az angol és magyar nyelv rendszerbeli különbségei ellenére – a személyes névmások használata szempontjából szövegszerkezeti közelebb áll az eredetihez, mint Gyepes Judit korábbi szövege: Barna gyakran olyan helyre is betold személyes névmást a szövegbe, ahol a magyar nyelvben ez nem volna szükségszerű (ld. 3. számú függelék). Ezekkel a nem kötelező (nem a nyelvek rendszerbeli

különbségei által diktált), hanem opcionális – a fordító választásán múló – betoldásokkal mintegy az angol nyelv referenciális mintázatát leképező szerkezetet alakít ki, egyúttal megnövelve a referenciális kötések számát a szövegrészletben. Barna Imre „ragaszkodása” az eredeti szöveghez tehát sok esetben redundáns elemek beillesztésével is jár. E jelenség nem csak abban érhető tetten, hogy hangsúlytalan helyzetben is jelöli a személyes névmásokat, hanem abban is, hogy Gyepessel ellentétben például konkretizálja, hogy „Az” [Hollywood] nincs túl messze a főszereplőtől (ld. a 4.3. rész vonatkozó magyarázatát). E döntések eredményeként Barna fordítása a célnyelvi beszélő számára némiképp idegenül hathat – ennek motivációja azonban lehet a beszélt nyelvi hatás fokozása is. A pontos okok kiderítésére további vizsgálatokra van szükség (pl. retrospektív interjú készítésére a fordítóval). Fontos különbség még, amely szintén az eredetihez való közelítést igazolja, hogy a *Zabhegyező*vel ellentétben, a *Rozsban a fogó* fordítója nem bont fel vagy von össze mondatokat, hanem megtartja az eredeti mondathatárokat.

Összefoglalva a fentieket, a 3. táblázatban található adatokhoz kapcsolódóan a 4. táblázat tételesen megjeleníti a vizsgált korpuszban az egyes hipotézisek vonatkozásában talált eredményeket. A hipotéziseket alátámasztó változókat az oszlopokban \surd jelzi, az azokat nem igazoló változók esetében \emptyset szerepel. A szürke mezők jelzik, ha a hipotézis szempontjából a változó nem releváns. Az újrafordítási hipotézis esetében a cellákban megjelenő információ arra utal, hogy a későbbi fordító a szöveget közelítette (\surd), távolította (\leftrightarrow) vagy nem változtatta meg (\emptyset) a forrásszöveghez képest.

4. táblázat: *Az explicitációs, az ismétléskerülési és az újrafordítási hipotézist alátámasztó, ill. azt nem igazoló nem strukturális kohéziós változók*

Grammatikai kohézió	Explicitációs hipotézis <i>Zabhegyező – Rozsban a fogó</i>	Ismétléskerülési hipotézis	Újrafordítási hipotézis
Referencia	$\surd - \surd$		\leftrightarrow
Szubsztitúció	$\emptyset - \emptyset$		\emptyset
Ellipszis	$\surd - \emptyset$		\surd
Összekapcsolás	$\emptyset - \emptyset$		\emptyset
Mondatok száma			\surd

Lexikai kohézió	Explicitációs hipotézis <i>Zabhegyező – Rozsban a fogó</i>	Ismétléskerülési hipotézis	Újrafordítási hipotézis
Ismétlés	$\emptyset - \surd$	\emptyset	\leftrightarrow
Szinonima	$\surd - \surd$		\surd
Antonima	$\emptyset - \emptyset$		\surd

Hiponímia	$\sqrt{-\sqrt}$		\leftrightarrow
Meronímia	$\emptyset - \emptyset$		\sqrt
Azonosság	$\sqrt - \emptyset$		\sqrt
Elnevezés	$\emptyset - \sqrt$		\leftrightarrow
Hasonlat	$\emptyset - \emptyset$		\emptyset

Gr. és lex. kohézió összesen/mondat	$\sqrt - \sqrt$		\leftrightarrow
--	-----------------	--	-------------------

4.5. A topikszerkezet célnyelvi újraalkotásának mennyiségi és minőségi elemzése

A topikszerkezeti elemzés egyértelműen rávilágít arra, amit már a grammatikai kohéziós vizsgálat is mutatott, hogy a szövegrészlet alánya a főszereplő (a narrátor) bátyja, D.B., róla szól a leírás. A topikszerkezeti elemzés eredményeit részletesen az 5. táblázat mutatja.

5. táblázat: A topikszerkezeti elemzés kvantitatív eredményei

Szöveg	Párhuzamos témafejlődés	Követő témafejlődés	Kiterjesztett párhuzamos témafejlődés	Σ téma- fejlődés	Tematikus mélység (=különböző témák száma)
<i>The Catcher in the Rye</i>	7 0,41/mondat	5 0,29/mondat	4 0,24/mondat	16	6
<i>Zabhegyező</i>	8 0,5/mondat	5 0,31/mondat	2 0,13/mondat	16	6
<i>Rozsban a fogó</i>	7 0,41/mondat	5 0,29/mondat	4 0,24/mondat	16	6

Ahogy az 5. táblázat mutatja, az angol szövegben a tematikus mélység értéke hat, ami azt jelenti, hogy a korpuszt alkotó szövegrészletben összesen hat különböző témát említ a szerző. A forrásnyelvi szöveg tekintetében a kohéziós elemzéssel bizonyos értelemben összhangban állnak topikstruktúraelemzés eredményei, minek következtében megállapítható, hogy a szövegben D.B. elsődleges, a narrátor pedig másodlagos topikként jelenik meg. Lautamatti (1987) elemző modellje arra mutat rá, hogy a forrásnyelvi szövegben párhuzamosan hét téma jelenik meg (az elbeszélő, D.B., Hollywood, a Jaguár, a *Titokzatos Aranyhal* c. novelláskötet, a

Titokzatos Aranyhal c. novella és az olvasó), követő témafejlődés pedig öt topik esetén figyelhető meg. A harmadik típusú témafejlődésre (kiterjesztett párhuzamos témafejlődés) pedig négy esetben (2–4. mondat, 5–8. mondat, 11–15. mondat, 1–16. mondat) találtunk példát (ld. 1. ábra; a közvetlenül egymás alatt szereplő témák párhuzamos témafejlődést képviselnek, a megszakítással, de egymás alá kerülő témák kiterjesztett párhuzamos témafejlődést, míg a jobbra eltoló témák követő témafejlődést; amennyiben a témára nem lexikai szó utalt, azt zárójelben adtuk meg; az utolsó oszlopban a témák kódszáma szerepel).

A *Zabhegyező* tematikus mélysége – az angol eredetihez hasonlóan – hat. A témák, amelyekről szó esik: D.B., az autója, a novelláskötet és abban egy novella, az elbeszélő és az olvasó. A szövegben párhuzamos témafejlődésből nyolc (pl. *D.B. – ő, tragacs – Jaguar*), követő témafejlődésből öt (pl. *D.B. – tragacs, D.B. – Titokzatos aranyhal*), a kiterjesztett párhuzamos témafejlődésből (az ötödik és nyolcadik mondat, illetve a 11. és a 15. mondat között) pedig kettőt azonosítottunk (ld. 2. ábra; az első oszlopban a D.B. mellett zárójelben megadott szavak azonos szavakra utalnak, melyekből a szövegben visszakövetkeztettünk az alanyra).

A *Rozsban a fogó* tematikus mélysége szintén hat. Az érintett témák a következők: Débé, Hollywood, a Jaguar, *A titokzatos aranyhal* című novelláskötet, *A titokzatos aranyhal* című novella, az elbeszélő személye. A szövegben párhuzamos témafejlődésre hét eset azonosítható (pl. a 7–8. mondatban: *Majdnem négy rongyaráment [Débének]. Tele van ő [Débé] most lóvéval*). Követő témafejlődés a szövegrészletben öt esetben fordul elő (pl. a 2–3. mondat: *Hollywoodban van [Débé]. Az [Hollywood] nincs túl messze ettől a lepusztult helytől, és ő gyakorlatilag minden hétvégén lejön ide hozzám*). Kiterjesztett párhuzamos témafejlődésből négy található (pl. a 11. és 15. mondat: *Írt [Débé] egy baromi jó novelláskötetet, A titokzatos aranyhal-at, ha még nem hallottál volna róla. Most meg kint van [Débé], Hollywoodban, elkurvult, na*) (ld. 3. ábra). E fordítás topikprogressziója a 3. ábrán látható. A *Rozsban a fogó* tematikus szerkezete tehát hasonló az angol eredetihez, a párhuzamos, a követő és a kiterjesztett témafejlődések száma is megegyező (hét, öt és négy).

1. ábra: Az eredeti angol szövegrészlet topikprogressziója

1. I						1
	2. he				követő	2
		3. that (Hollywood)			követő	3
	4. he				kiterjesztett	2
	5. he				párhuzamos	2
			6. that (Jaguar)		követő	4

			7. it			párhuzamos	4
	8. he					kiterjesztett	2
	9. he					párhuzamos	2
	10. he					párhuzamos	2
	11. he					párhuzamos	2
				12. The Secret Goldfish		követő	5
				13. it		párhuzamos	5
				14. it		párhuzamos	5
	15. he					kiterjesztett	2
16. I						kiterjesztett	1
					17. them (movies)	követő	6

2. ábra: A Zabhegyező szövegrészletének topikprogressziója

1–2. D.B.							1
3. Ő (D.B., nincs)						párhuzamos	1
4. Ő (D.B., visz)						párhuzamos	1
5. Ő (D.B., vett)						párhuzamos	1
	6. angol tragacs (Jaguár)					követő	2
	7. Jaguár (van)					párhuzamos	2
8. Ő (D.B., vágott)						kiterjesztett	1
9–10. Ő (D.B., szokott, lakott, volt)						párhuzamos	1

11. Ő (D.B.)						párhuzamos	1
		12. Titokzatos aranyhal (kötetre)				követő	3
			13. Titokzatos aranyhal (novellára)			követő	4
			14. volt (novellára)			párhuzamos	4
15.1. Ő (D.B., van)						kiterjesztett	1
15.2. Ő (D.B., elkurvult)						párhuzamos	1
				16. én		követő	5
					17. Te (olvasó)	követő	6

3. ábra: A Rozsban a fogó szövegrészletének topikprogressziója

1. ő (Débé)							1
2. (ő) = Débé						párhuzamos	1
	3. Az (Holly- wood)					követő	2
4. Ő (Débé)						kiterjesztett	1
5. (ő) (Débé)						párhuzamos	1
		6. angol verda (Jaguar)				követő	3
7. őneki (Débének)						kiterjesztett	1
8. ő (Débé)						párhuzamos	1
9. neki (Débének)						párhuzamos	1

10. ő (Débé)						párhuzamos	1
11. ő (Débé)						párhuzamos	1
			12. <i>Titokzatos aranyhal (kötet)</i>			követő	4
				13. az <i>(Titokzatos aranyhal) (novella)</i>		követő	5
					14. én	követő	6
15. ő (Débé)						kiterjesztett	1
					16. én	kiterjesztett	6
					17. én	párhuzamos	6

4.6. Topikszerkezeti eltolódások a két fordításban

Az eredmények azt mutatják, hogy a *Rozsban a fogó* tematikus szerkezete hasonló az angol eredetihez: a párhuzamos, a követő és a kiterjesztett párhuzamos témafejlődések száma is megegyező. Ebből is láthatjuk, hogy Barna Imre idegenítő stratégiát választ a tematikus szerkezet tekintetében a fordítás során, és igyekszik megőrizni a magyar nyelvtől kissé idegen szerkezeteket. (A *Rozsban a fogó* sokkal inkább őrzi az angol tematikus struktúrát (pl. *régebben ő csak egy rendes író volt, amikor még otthon lakott*) szemben Gyepes fordításával (*mikor még otthon lakott, és rendes író volt*)). A 2. ábrán látható, hogy a *Zabhegyező* jobban eltér a forrászöveg és az újrarendelt verzió felépítésétől, valószínűleg éppen ezért magyarsabb, gördülékenyebb (koherensebb) a szöveg a célnyelvi olvasó számára.

4.7. Az újrarendelt hipotézis vizsgálata a topikszerkezet vonatkozásában

A három szöveg topikszerkezetének mélyreható vizsgálata alapján elmondhatjuk, hogy topikszerkezet tekintetében Barna Imre *Rozsban a fogó* című fordítása közelebb áll az eredeti angol műhöz, mint Gyepes Judit *Zabhegyezője*. A fenti 5. táblázatban, valamint a 3. ábrán láthatjuk, hogy Barna szorosabban követi az eredeti angol szöveg topikszerkezetét, mint Gyepes; Barna valójában egyáltalán nem tér el attól, ám a jelentés szempontjából ez nem okoz változást a *Zabhegyező* esetében, hiszen ugyanazok a topikok jelennek meg mindkét fordításban. A vizsgált adatok alapján tehát arra lehet következtetni, hogy tematikus szerkezetét tekintve a jelen

korpusz alátámasztja az újrafordítási hipotézist, amely szerint egy mű időben későbbi fordítása közelebb áll az eredeti szöveghez, mint a korábbi fordítás.

5. Összegzés

Dolgozatunkban Salinger *The Catcher in the Rye* című művének két magyar fordítását elemeztük szövegnyelvészeti szempontból, különös tekintettel a strukturális és a nem strukturális szövegkohézió célnyelvi újateremtésének problematikáira. A tanulmány három fő kérdésen keresztül vizsgálta a témát: vajon módosul-e a kohéziós és a topikszerkezeti mintázat, amennyiben a vizsgált szövegekben eltérnek a kohéziós és a tematikus szerkezet újateremtésére irányuló szövegszintű fordítói stratégiák; ha igen, akkor milyen mértékben: közelebb vagy távolabb hozzák-e Barna 2015-ös újrafordításának szerkezetét a forrásnyelvi vagy a Gyepesféle (1964-es) fordítás szerkezetéhez; s végül, hogy az esetleges változás módosít-e a szöveg jelentésén. Az elemzés során kitértünk egyes, a téma szempontjából releváns, fordítási univerzálénak tartott jelenségek, így az explicitációs és az ismétléskerülési hipotézis vizsgálatára is, valamint megnéztük, hogy a korpuszadatok igazolják-e az újrafordítási hipotézist.

A korpuszok elemzése alapján megállapítható, hogy mind a nem strukturális, mind pedig a strukturális kohézió (a tematikus szerkezet) tekintetében keletkeznek eltolódások a fordítások során, még ha ezek nem nagymértékűek is. Az eredmények arra is rámutatnak, hogy Barna Imre fordítása a nem strukturális szövegkohézió szempontjából csak részben igazolja az újrafordítási hipotézist, míg a tematikus szerkezet vonatkozásában egyértelműen. Az időben későbbi fordítás ugyanis csak egyes kohéziós kötések (ellipszis, szinonima, antoníma, meronímia és azonosság) esetében követi szorosabban az eredeti szöveg kohéziós mintázatát, illetve ezeken felül a referenciális kohézióon belül – fordítói döntésre, és nem a nyelvek rendszerbeli különbségei okán –, a személyes és a mutató névmások használatában. Mindazonáltal az utóbbiak révén megjelenő explicitálás (többletinformációk) némiképp redundánssá teszik a fordítás szövegét, a magyar nyelv strukturális sajátosságainak köszönhetően ugyanis a korábbi fordításban is beazonosíthatók voltak az itt explicitált információk (a leírás alanya/tárgya és a narrátor). Ugyanakkor már első olvasatra is szembeötlő: a későbbi fordítás szövegstruktúrájában és stílusában (a beszélt nyelvi jelleg erősítése miatt) érezhetően közelebb áll az angol eredetiben használt szövegszerkezethez és szlengehez. A tematikus szerkezet mélyreható vizsgálata még szorosabb kapcsolatot (szinte teljes egyezést) alapított meg a forrásszöveg és a későbbi fordítás tematikus szerkezete között, s ez által igazolta az újrafordítási hipotézist.

Az explicitációs hipotézist a korpuszadatok a fordítások emelkedett kohéziós kötésszáma által a nem strukturális kohézió tekintetében igazolni látszanak. Barna Imre *Rozsban a fogó* című fordítása a nem strukturális kohézió (különösen a grammatikai kohézióhoz tartozó referencia) szempontjából explicitabb, mint Gyepes

Judit Zabhegyezője. Az ismétléskerülési hipotézist azonban az eredmények nem igazolják, mert az eredeti angol műben az egy mondatra eső ismétlések száma közel azonos a fordításokban fellelhető szó szerinti ismétlések mennyiségével. A fordítók tehát nem próbálták csökkenteni a szó szerinti ismétlések számát. Mindezek révén a szöveg közvetlen, hétköznapi stílusát és szlenges szóhasználatát tükrözik a fordítások – a későbbi fordításban még inkább, mint a korábbiakban.

Bár a jelen esettanulmány relatív kis korpuszra épül, a számos változó és a mélyreható elemzés eredményeként megfogalmazott következtetések alapján a következő hipotéziseket lehet megfogalmazni a mű egészére, illetve e sajátos regényműfajra vonatkozóan is: a strukturális és a nem strukturális kohézió célnyelvi újratemtése során

- (1) szövegszintű szerkezeti eltolódások keletkeznek az angolról magyarra fordítás során;
- (2) az explicitációs hipotézis részben igazolható, ugyanis egyes kohéziós változókat a fordítók explicitálnak, bár ez bizonyos esetekben redundanciához vezethet;
- (3) az ismétléskerülési hipotézis nem feltétlenül igazolható;
- (4) az újrafordítási hipotézis a nem strukturális kohézió vonatkozásában részben, a strukturális kohézió esetében pedig egészében teljesül.

További kutatásokra van azonban még szükség a hipotézisek nagyméretű, reprezentatív korpuszon való teszteléséhez, valamint az egyéb szövegszintű változók (pl. makropropozicionális szerkezet, retorikai szerkezet, műfaji szerkezet) (újra)fordítási viselkedésének vizsgálatához. Korlátai ellenére a dolgozatban bemutatott vizsgálat hasznos eredményekkel gyarapítja a témában született eddigi fordítástudományi és a szövegtani vizsgálatokat, különös tekintettel az újrafordítás, a kohézió kutatás és a műfajelemzés terén. Már e kisméretű korpuszból is jelentős újszerű következtetések vonhatók le, amelyek empirikus eredményekkel gazdagítják a témában korábban megfogalmazott hipotézisek, valamint az azok vizsgálatából származó tudományos eredmények körét.

Irodalom

- Albert S. 1996. Some aspects of the philosophy of literary translation. In: Klaudy K., Lambert, J., Sohár A. (ed.) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica Kiadó. 53–59.
- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins. 233–243.
<https://doi.org/10.1075/z.64.15bak>

- Bakker, M., Koster, C., van Leuven-Zwart, K. 1998. Shifts of translation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 226–231. <https://doi.org/10.4324/9780203359792>
- de Beaugrande, R. A., Dressler, W. U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London & New York: Longman.
- Becher, V. 2011. *Explicitation and implicitation in translation. A corpus-based study of English-German and German-English translations of business texts*. PhD-disszertáció. Hamburg: Universität Hamburg.
- Berman, A. 1990. La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes* Vol. 13. No. 4. 1–7. <https://doi.org/10.4000/palimpsestes.596>
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–35.
- Brownlie, S. 2006. Narrative theory and retranslation theory. *Across Languages and Cultures* Vol. 7. No. 2. 145–170. <https://doi.org/10.1556/Acr.7.2006.2.1>
- Chesterman, A. 2004. Hypotheses about translation universals. In: Hansen, G., Malmkjær, K., Gile, D. (eds) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 1–14. <https://doi.org/10.1075/btl.50>
- Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M. A. K., Matthiessen, C. M. I. M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold. <https://doi.org/10.4324/9780203783771>
- Hasan, R. 1984. Coherence and cohesive harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding Reading Comprehension*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- Jakobsen, A. L. 1993. Translation as textual (re)production. *Perspectives: Studies in Translationology* Vol. 1. No. 2. 155–165. <https://doi.org/10.1080/0907676X.1993.9961209>
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kirszner, L. G., Mandell, S. R. 2004. *Patterns for College Writing: A Rhetorical Reader and Guide*. 9th edition. Boston: Bedford and St. Martin Press.
- Klaudy K. 2006a. Hipotézisalkotás a fordítástudományban. In: Heltai P. et al. (szerk.) *A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye*. Pécs–Gödöllő: MANYE-Szent István Egyetem. Újra-kiadás In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás*. 2007. Budapest: Tinta Kiadó. 207–214.
- Klaudy K. 2006b. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczy L., Vass L. (szerk.) *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGYTF Kiadó. 204–211. Újra-kiadás: In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás*. 2007. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 138–145.
- Koroknai Zs. 1964. J. D. Salinger: Zabhegyező. *Kortárs* 8. évf. 9. szám. 1509–1510.
- Lautamatti, L. 1987. Observations on the development of the topic of simplified discourse. In: Connor, U., Kaplan, R. B. (eds) *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley. 87–114.
- Lincoln, Y. S., Guba, E. G. 1985. *Naturalistic Enquiry*. Newbury Park, C.A.: SAGE Publications.
- Montgomery, S. L. 2000. *Science in Translation. Movements of Knowledge through Cultures and Time*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- Nemeskürty I. 1964. Zabhegyező? *Új Írás* 4. évf. 8. szám. 991–992.
- Reiss, K., Vermeer, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Linguistische Arbeiten, 147, Band 147. Tübingen: Niemeyer.
- Rot S. 1978. J. D. Salinger művei a modern stílusztika fényében. *Filológiai Közöny* 24. évf. 1. szám. 37–54.
- Szakály Sz. 2021. Leuven-Zwart modelljének tesztelése angol nyelvű irodalmi próza magyar fordításaiban. *Fordítástudomány* 23. évf. 1. szám. 82–100.
<https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.5>
- Sebestyén R. 2002. Salinger Zabhegyezője és magyar nyelvű fordítása körül kialakult vita. *Fordítástudomány* 4. évf. 1. évf. 86–96.
- Tahir Gürçağlar, Ş. 2020. Retranslation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd edition. London and New York: Routledge. 484–489. <https://doi.org/10.4324/9781315678627>
- Tirkkonen-Condit, S. 1985. *Argumentative Text Structure and Translation*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Vidor Zs. 1964. A diák jassznyelv és jasszmagatartás. A *Zabhegyező* ürügyén. *Valóság* 7. évf. 9. szám. 69–75.
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins. Fordította: J. C. Sager és M. J. Hamel.
- Williams, J., Chesterman, A. 2002. *The Map*. Manchester: St Jerome.

Internetes hivatkozások

- Elekes D. 2020. „Tökéletes fordítás nincsen” – Interjú M. Nagy Miklóssal. *Kortárs Online*. (<https://www.kortaronline.hu/aktual/m-nagy-miklos.html?fbclid=IwAR243gF0VH6rC1bPrrGzW4AqmsFfeDxplf7HbGpP6sDXggewc8sOqZyIaBg>) [Letöltve: 2022. 06. 14.]
- Schiller M. 2019. Magyarról magyarra – egy dráma túlélési esélyei. Katona József – Nádasy Ádám: Bánk Bán. (<https://revizoronline.com/hu/cikk/7868/katona-jozsef-nadasy-adam-bank-ban>). [Letöltve: 2022. 10. 14.]
- Zelki J. 2010. „Nem akartam műfordító lenni”. Beszélgetés Gyepes Judit műfordítóval. (<https://litera.hu/magazin/interju/nem-akartam-mufordito-lenni.html>). [Letöltve: 2022. 10. 14.]

Források

- Salinger, J. D. 1991. *The Catcher in the Rye*. Boston: Little, Brown and Company.
- Salinger, J. D. 2000. *Zabhegyező*. (Eredeti cím: *The Catcher in the Rye*; fordította: Gyepes Judit.) Budapest: Európa Kiadó.
- Salinger, J. D. 2021. *Rozsban a fogó*. (Eredeti cím: *The Catcher in the Rye*; fordította: Barna Imre.) Budapest: Európa Kiadó.

1. számú függelék: Részlet J. D. Salinger *The Catcher in the Rye* című regényéből (17 mondat)

- (1) I mean that's all I told D.B. about, and he's my brother and all.
- (2) He's in Hollywood.
- (3) That isn't too far from this crummy place, and he comes over and visits me practically every week end.
- (4) He's going to drive me home when I go home next month maybe.
- (5) He just got a Jaguar.
- (6) One of those little English jobs that can do around two hundred miles an hour.
- (7) It cost him damn near four thousand bucks.
- (8) He's got a lot of dough, now.
- (9) He didn't use to.
- (10) He used to be just a regular writer, when he was home.
- (11) He wrote this terrific book of short stories, *The Secret Goldfish*, in case you never heard of him.
- (12) The best one in it was "The Secret Goldfish."
- (13) It was about this little kid that wouldn't let anybody look at his goldfish because he'd bought it with his own money.
- (14) It killed me.
- (15) Now he's out in Hollywood, D.B., being a prostitute.
- (16) If there's one thing I hate, it's the movies.
- (17) Don't even mention them to me.

2. számú függelék: Részlet a *Zabhegyező* c. fordításból (ford.: Gyepes Judit, 1964; 16 mondat)

- (1-2) Vagyis azt, amit már D. B.-nek is elmondtam, a drága bátyámnak, tudod, aki Hollywoodban van.
- (3) Nincs túl messze ettől a nyomor helytől, majdnem minden hétvégen meglátogat.
- (4) Jövő hónapban kocsin visz haza a diliházból, persze csak ha elengednek.
- (5) Most vett egy Jaguárt.
- (6) Egy olyan kis angol tragacs, tudod, kétszázzal fut óránként.
- (7) Majdnem négyezerbe van neki.
- (8) Most vágott zsebre egy csomó dohányt.
- (9-10) Azelőtt nem szokott, mikor még otthon lakott, és rendes író volt.
- (11) Ő írta azt a bombajó novellás kötetet, a *Titokzatos aranyhalat*, ha még nem hallottad volna.
- (12) A legjobb benne a *Titokzatos aranyhal*.
- (13) Egy kis krapekről szól, aki senkinek se engedi az aranyhalat megnézni, mert a saját pénzén vette.

- (14) Halálos volt.
- (15.1) Most Hollywoodban van D. B.
- (15.2) Tisztára elkurvult.
- (16) Ha van valami a világon, amit utálok, az a mozi.
- (17) Ne is mondd.

3. számú függelék: Részlet a *Rozsban a fogó c. fordításból* (ford.: Barna Imre, 2015; 17 mondat)

- (1) Mondjuk, a Débének se mondtam el mást, pedig ő a bátyám meg ilyenek.
- (2) Hollywoodban van.
- (3) Az nincs túl messze ettől a lepusztult helytől, és ő gyakorlatilag minden hétvégén lejön ide hozzám.
- (4) Ő visz majd haza, ha hazamehetek, talán már a jövő hónapban.
- (5) Most vett egy Jaguart.
- (6) Egy ilyen kis angol verdát, kábé kétszázat is bír.
- (7) Majdnem négy rongya ráment.
- (8) Tele van ő most lóvéval.
- (9) Régebben nem volt neki.
- (10) Régebben ő csak egy rendes író volt, amikor még otthon lakott.
- (11) Írt egy baromi jó novelláskötetet, *A titokzatos aranyhal*-at, ha még nem halottál volna róla.
- (12) A legjobb pont az benne, *A titokzatos aranyhal* című.
- (13) Egy ilyen kiscsávóról szól, akinek nem szabad ránézni az aranyhalára, mert hogy azt ő vette, a saját pénzéből.
- (14) Behaltam tőle.
- (15) Most meg kint van, Hollywoodban, elkurvult, na.
- (16) Ha valamit utálok, hát az a mozi.
- (17) Filmekről hallani sem akarok.

Jegyzetek

- ¹ Az eredetiben: “later translations tend to be closer to the source text” (Chesterman 2004: 8).
- ² Kohézió, koherencia, szándékoltóság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség, intertextualitás.
- ³ Strukturális kohézió – Halliday és Matthiessen (2004) munkája nyomán – a tematikus szerkezetet, nem strukturális kohézió pedig a mondat szintje feletti grammatikai és lexikai kohéziós kötések (referencia, szubsztitúció, ellipszis, összekapcsolás, lexikai kohézió) által létrehozott szövegszerkezetet értjük (bővebben ld. 2.4. rész).
- ⁴ A különféle strukturális megközelítések részleteiről Károly (2007: 23–24) munkájában olvasható összefoglaló.

- ⁵ A fordítási univerzálék olyan nyelvi jelenségek (pl. egyszerűsítés, explicitáció, az ismétlés kerülése, a normalizáció, a diskurzustranszfer), amelyek inkább a fordított és nem az eredeti szövegekre jellemzők és függetlenek a fordításban résztvevő nyelvek hatásától (Baker 1993: 243).
- ⁶ A szövegszintű fordítói stratégiák fajtái a kohéziós kötések és a topikszerkezet tekintetében Károly (2014: 249–250) kutatási eredményeire épülnek.
- ⁷ A kvalitatív kutatások fontos minőségi kritériuma a hitelesség (ez a kvantitatív kutatások érvényességi kritériumának kvalitatív „megfelelője”). Lincoln és Guba (1985) szerint négy feltételnek kell teljesülnie a kutatásban ahhoz, hogy az hiteles legyen: hihetőség (*credibility*; vagyis a kutatásnak legyen igazságértéke; transzferabilitás (*transferability*, vagyis az eredmények legyenek alkalmazhatóak más kontextusokban is); következetesség (*dependability*, vagyis az elemzés és eredményei legyenek következetesek); bizonyíthatóság (*confirmability*, vagyis az eredmények legyenek elfogulatlanok).
- ⁸ A tematikus mélységet a szövegben megjelenő új (egymástól eltérő) témák száma adja meg.
- ⁹ A kisméretű korpusz a megbízhatóság statisztikai elemzését nem tette lehetővé.
- ¹⁰ A relatív kisméretű korpusz nem tette lehetővé statisztikai elemzés készítését.